

DEN SYD TYROLSKA FRÅGAN

Av byråchefen KARL G. SAMUELSON

DEN sydtyrolska frågan har under senare år ånyo blivit föremål för internationell uppmärksamhet. En belysning av läget i Sydtyrolen mot en historisk bakgrund kan därför ha ett visst intresse.

Aterblick

Sydtyrolen (italiserat Alto Adige) utgör historiskt sett en del av Tyrolen, som under kejsar Augustus' tid införlivades med det romerska riket. Tyrolen koloniserades tidigt av germanska folkslag och särskilt av norrifrån inträngande bajerska stammar, men enligt sägnen ha också spillrorna av det gotiska folket efter nederlaget vid Vesuvius år 553 söderifrån dragit sig tillbaka till Sarndalen invid det sydtyrolska Bozen (italiserat Bolzano). Alltsedan tidig medeltid har Tyrolen till nedom Salurn, som är beläget ungefär två mil fågelvägen norr om Trient (italienska Trento), tillhört det sammanhängande tyska språkområdet. De langobarder åter, som söderifrån besatt trakten omkring Trient, romaniserades. I slutet av 700-talet införlivades Tyrolen med det karolingiska väldet och tillföll vid riksdelningen 843 det östfran-

kiska riket. 976 förlänades södra delen av Tyrolen till biskopen av Trient och den norra till biskopen av Brixen men större delen av landet samlades 1248 i greve Alberts av Tirol hand. I släkten Habsburgs ägo övergick Tyrolen 1363 och förenades år 1665 med Österrike. Biskopsdömet Trient, vars innehavare från 1027 till 1803 varit tyska riksfurstar, blev dock först sistnämnda år formellt förenat med Tyrolen.

Genom freden i Pressburg 1805 nödgades Österrike avstå Tyrolen till Napoleons bundsförvant Bayern. Under ledning av sydtyrolaren Andreas Hofer gjorde tyrolarna uppror mot det bayerska herraväldet men kuvades småningom efter en tid av framgång. Till straff för upproret lät Napoleon 1809 dela Tyrolen mellan Bayern och konungariket Italien, varvid södra Tyrolen med Trient tillföll Italien. Från den tiden har namnet Trentino fått sin politiska klangfärg såsom begrepp för det italiensktalande Sydtyrolen med Trient som huvudstad. 1814 återförenades Tyrolen i sin helhet med Österrike och utgjorde sedan 1815 en del av Tyska förbundet.

Den nationalistiska inriktning, som under Napoleontiden uppstått i de huvudsakligen av italienare bebodda kretsarna Trient och Rovereto söder om Salurn i Sydtyrolen, tillväxte i styrka. Den fick i hög grad sin näring från de av Österrike ockuperade provinserna Lombardiet och Venetien, där särskilt studenterna vid universiteten i Padua och Pavia voro bärare av en allitaliensk nationalism. Till en början voro strävandena att skilja de italiensktalande delarna av Sydtyrolen från Österrike begränsade till de intellektuella kretsarna medan folket i gemen närmast var ointresserat. Härtill bidrog nog den österrikiska styrelsens obestriddiga försteg före den italienska och de ekonomiska fördelarna av en bestående förening med Österrike. Under 1840-talet skärptes motsättningarna och från 1848 kan man tala om mera allmänna sympatier inom Trient och Rovereto för en anslutning till Italien även om de ledande skikten av taktiska skäl närmast begränsade sina anspråk till ökad självstyrelse och utträde ur Tyska förbundet. Det kan ha sitt intresse, att Salurn härvid betecknades som den naturliga gränsen för Tyska förbundet, som ju Österrike tillhörde med sina tyska provinser men ej med de icke-tyska. Det preussisk-österrikiska kriget 1866 väckte nya förhoppningar i Italien om en utvidgning icke blott med Venetien utan även med de italiensktalande delarna av Syd-

tyrolen men förhoppningarna i sistnämnda avseende svekos, kanske framför allt beroende på Bismarcks allmänpolitiska inställning att Österrike inte skulle utsättas för fördömligheter, som kunde förhindra ett framtida gott förhållande mellan Preussen och Österrike.

Senare delen av 1800-talet karakteriserades av kraftiga nationalistiska strömningar i Europa, som bl. a. togo sig uttryck i den alltyska rörelsen, panslavismen och de italienska irredentasträvandena. 1878 bildades föreningen Italia irredenta. Föreningens verksamhet riktade sig särskilt mot de italiensktalande delarna av Sydtyrolen sedan de italienska statsmännen på Berlinkongressen nämnda år misslyckats i sina försök att med Trient erhålla kompensation för Österrike-Ungerns maktutvidgning på Turkiets bekostnad. I princip omfattade väl irredentarörelsen även italienskspråkiga områden, som tillhörde andra länder, såsom Malta, Korsika m. fl. Den relativa svaghet, som Österrike-Ungern ansågs besitta, gjorde emellertid, att verksamheten i främsta rummet kom att rikta sig mot detta lands italienskspråkiga områden även om det politiska samarbetet mellan Österrike-Ungern och Italien inom trippelalliansens ram fram till 1914 officiellt verkade dämpande på irredentismen.

Sedan de italienskspråkiga sydtyrolarnas krav på en administrativ särställning mötts av ett oböj-

ligt motstånd tillväxte de separatistiska krafterna i styrka. På det kulturella planet gjorde sällskapet Dante Alighieri en verksam insats också på den österrikiska sidan av riksgårnsen, och den italienskspråkige sydtyrolaren Ettore Tolomei var verksam för en italisering av de geografiska namnen även i de tyskspråkiga delarna av Tyrolen upp till Brenner. De sedan 1919 införda italiserade namnen i Tyrolen härröra i stor omfattning från Tolomei.

Det första världskriget gav Italien möjlighet att på Österrikes bekostnad förverkliga långt gående anspråk. Vid de förhandlingar om italiensk neutralitet under kriget, som fördes mellan Österrike-Ungern och Italien på våren 1915, erbjöds Italien bl. a. de italienskspråkiga delarna av Tyrolen. Ett italienskt motförslag, som bl. a. omfattade hela Sydtyrolen upp till Brenner, kunde Österrike-Ungern icke acceptera. I det läget övergick Italien definitivt till ententesidan och förband sig genom fördraget i London den 26 april 1915 att inträda i kriget mot löfte om — bl. a. — hela Sydtyrolen upp till Brenner. Som bekant blev den italienska krigsinsatsen ej särdeles framgångsrik men ententens seger möjliggjorde Italiens genomdrivande av sina anspråk i enlighet med Londonfördraget vid freden i Saint Germain den 10 september 1919. President Wilson protesterade till en början mot detta klara

avsteg från punkt nio i hans 14 punkter, varigenom Italien tillerkänts en gränsreglering »i enlighet med nationalitetsförhållanden, som klart kunna fastställas». De i det storpolitiska spelet om Europas territorier hemmastadda italienska statsmän hemburo emellertid segern och Sydtyrolen överlämnades till Italien. Eftersom förbindelselederna mellan huvuddelen av Tyrolen (Nordtyrolen) och Östtyrolen gå över Brixen i Sydtyrolen måste de direkta kommunikationerna mellan dessa båda delar av österrikiska Tyrolen i fortsättningen gå över italienskt område.

Vid Sydtyrolens övertagande hade Italiens regering utfäst sig att trygga landets nationella egenart, ett löfte som också den förste generalkommissarien Credaro sökte hålla trots att starka krafter redan då verkade för landets italisering. Sydtyrolens lidandes historia började emellertid på allvar med det fascistiska maktövertagandet. 1923 blev det vid straffpåföljd förbjudet att använda namnen »Tirol» och »Südtirol». Samma år påbjöds ett successivt nedläggande av tyska skolor, som helt skulle vara genomfört 1928. Privatundervisning av mera än tre lärjungar tillhörande samma familj förbjöds. Till och med gravstenarnas tyska inskrifter utplånades. De gamla ämbets- och tjänstemännen avskedades och ersattes med italienare. Ortnamnen italiseras och det italienska språket infördes i förvaltning och sam-

färdsel. En valreform 1923 syftade bl. a. till att få bort den sydtyrolska representationen ur parlamentet. Anställningsmöjligheterna för sydtyrolarna försvårades icke blott i fråga om allmän tjänst utan även i de industriföretag, som utan hänsyn till det ekonomiska utbytet anlades i Sydtyrolens städer för att påskynda en på alla sätt gynnad inflyttning av italienare. På grund därav kommo de gamla tyskspråkiga städerna Bozen, Brixen och Meran att få en övervägande italiensk befolkning medan landsbygden bibehöll sin överväldigande tyskspråkiga majoritet. Men än värre tider stundade. Då Hitler i maj 1938 efter den nazistiska ockupationen av Österrike besökte Rom förklarade han på tal om gränsen vid Brenner att den av naturen mellan Tyskland och Italien upprättade alpgränsen var oantastbar. Inga jublande folkmassor hylade diktatorn då han passerade det tyskspråkiga Sydtyrolen. Hitlers Romuttalande följdes försommaren 1939 av överenskommelsen med Mussolini att de sydtyrolare, som så önskade, skulle överflyttas till Tyskland, medan de kvarvarande skulle italiseras. Bl. a. under inverkan av propagandistiskt utspridda rykten att eljest omflyttas till Syditalien operade 225 000 av Sydtyrolens cirka 260 000 tysktalande invånare för överflyttning till Tyskland, men beroende på kriget kom flyttningen att begränsas till ungefär 70 000 personer, av vilka om-

kring 20 000 senare återvänt till sin hembygd.

Efterkrigstiden

Vid det andra världskrigets slut steg ånyo sydtyrolarnas förhoppning att deras land skulle återförenas med Österrike och dessa förhoppningar understöddes av bl. a. Winston Churchill. Även denna gång blev utgången en annan, var till säkerligen det återupprättade men ockuperade Österrikes svaghet och oförmåga att bevaka sina intressen i hög grad bidrog. Det förhållandet i förening med storpolitiska och strategiska synpunkter i den begynnande spänningen mellan öst och väst synes också ha spelat in, allt omständigheter som den italienska propagandan och de skickliga statsmännen i det nya Italien väl förstodo att utnyttja till sin fördel. Icke alldeles utan skäl anse sydtyrolarna att de liksom 1919 framför allt blivit kompensationsobjekt för att de italienska aspirationerna i fråga om östgränsen mot Jugoslavien ej kunde uppfyllas. Då det blev klart, att önskemålen om Sydtyrolens återförening med Österrike icke hade några utsikter att vinna stormakternas bifall hänvisades Österrike och Italien att genom direkta förhandlingar träffa en överenskommelse om Sydtyrolens speciella rättigheter inom ramen för en förening med Italien. Förhandlingarna, som fördes mellan Österrikes utrikesminister Gru-

ber och Italiens ministerpresident De Gasperi, ledde den 5 september 1946 till en överenskommelse, det s. k. Parisfördraget. Detta fördrag, som är hållet i mycket allmänna ordalag och som »togs till kännedom» i fredsfördraget mellan de allierade och Italien av den 10 februari 1947, har alltifrån början tolkats på olika sätt av de berörda intressenterna. Redan frågan om avgränsningen av området för den sydtyrolska självstyrelsen gav omedelbart anledning till stridigheter. På sydtyrolsk sida ansåg man att självstyrelsen borde avse ett område omfattande provinsen Bozen samt de närliggande tvåspråkiga områdena av provinsen Trient, medan italienarna ville sammanföra och även sammanförde dessa båda provinser till en autonom region, varigenom den stora majoriteten italienare i Trient tillsammans med de inflyttade italienarna i Bozen skulle giva en betryggande italiensk majoritet i den regionala folkrepresentationen. Möjligen kan också den omständigheten ha spelat in att De Gasperi, som härstammade från Trient, genom Trients inbegripande i den autonoma regionen där ville skapa möjligheter för ett bibehållande av den från den österrikiska tiden härrörande högre ekonomiska standarden än i Italien i övrigt. Den engelska originaltexten i fördraget har i punkt 1 st. 1 följande lydelse: »German-speaking inhabitants of the Bolzano Province and of the neighbouring bi-

lingual townships of the Trento Province will be assured a complete equality of rights with the Italian-speaking inhabitants within the framework of special provisions to safeguard the ethnical character and the cultural and economic development of the German-speaking element.» I punkt 2 st. 1 heter det vidare: »The populations of the above-mentioned zones will be granted the exercise of an autonomous legislative and executive regional power. The frame within which the said provisions of autonomy will apply, will be drafted in consultation also with local representative German-speaking elements.»

En tolkning av fördragstexten såväl efter bokstaven som mot bakgrunden av de föreliggande förhållandena synes giva vid handen, att den sydtyrolska uppfattningen i tolkningsfrågan är mera befogad än den italienska. Syftet med fördraget kan ju knappast ha varit annat än att sydtyrolarna som kompensation för den uteblivna återföreningen med Österrike skulle erhålla ett betryggande minoritetsskydd mot den italienska majoriteten. Den italienska politiken lyckades likväl 1948 ställa sydtyrolarna inför hotet att autonomifrågan skulle förskjutas på obestämd tid om icke den italienska ståndpunkten i fråga om den autonoma regionens omfattning accepterades, vilket också motvilligt skedde. Det kan tillfogas, att an-

talet italienare i provinserna Bozen och Trient uppgår till sammanlagt cirka 520 000 medan antalet sydtyrolare utgör ungefär 215 000, vilka ha majoriteten i provinsen Bozen.

Parisfördraget innehöll även åtskilliga andra bestämmelser till sydtyrolarnas förmån, t. ex. om skolundervisning på modersmålet, om likställighet mellan tyskan och italienskan i förvaltning och dylikt, om lika rätt till ämbeten och tjänster samt om ömsesidigt erkännande av vissa högre examina.

Det bör måhända tilläggas, att inom den autonoma regionen provinserna Bozen och Trient erhöles särskilda representativa organ. De mycket begränsade autonoma befogenheter, som tillerkänts dessa organ, synas i varje fall hittills ha varit av ringa betydelse, något som icke heller synes stå i överensstämmelse med Parisfördraget.

Det är givet, att de åter grusade förhoppningarna om ett införlivande med Österrike skapade en bitter stämning i Sydtyrolen, vilken icke förbättrades av Italiens krav på folkomröstning i Trieste medan sydtyrolarna samtidigt förvägrades att genom sådan omröstning få bestämma över sin nationstillhörighet. Den slutliga utgången av Triestefrågan och de nationella rörelsernas framgångar i olika delar av världen ha ej heller verkat dämpande på stämningen i landet. Oppositionen mot Italien har emellertid främst grundats på det för-

hållandet, att Italien icke ansetts ha uppfyllt sina skyldigheter enligt Parisfördraget. Den utomstående betraktaren kan knappast komma ifrån, att kritiken på en del punkter är överdriven men i de väsentliga frågorna har fog för sig. Sydtyrolarens frihetssfär är i princip densamma som italiensarens, men minoritetsställningen skapar redan i sig betydelsefulla skillnader i praktiken och italienarna, som själva varit mästare i irredentapolitik, ingripa många gånger på ett psykologiskt och för frihetskänslan kränkande sätt mot allt som de misstänka kan ha karaktären av irredentistiska strävanden från sydtyrolarnas sida. Även den svenska dagspressen har under senare år givit en del exempel på den saken. Men därtill komma andra mera praktiskt märkbara realiteter. Den utfästa självstyrelsen har i väsentlig mån förhalats och begränsats. Samma fördröjningspolitik har med utnyttjande av mer eller mindre konstruerade invändningar mött kravet på uppfyllande även av andra punkter i Parisfördraget, varvid verkliga eller föregivna inrikespolitiska svårigheter stundom fått utgöra det redovisade motivet. De centrala instanserna i Rom och Trient avgöra alla frågor av betydelse. Speciallagar från fascisttiden, som möjliggöra ingripanden mot sydtyrolarna, ha alltjämt bibehållits. Den ytterst betydelsefulla bostadsförmedlingen ligger liksom arbetsförmedlingen i italiensk hand,

vilket bl. a. medfört, att den i Parisfördraget utfästade återinvandringen av de 70 000 utflyttade sydtyrolarna i hög grad försvåras — något som för övrigt sker även på annat sätt — medan invandringen av italienare söderifrån uppmuntras. Anläggandet och bibehållandet av italienskägda industrier med italiensk arbetskraft gynnas på olika sätt. Denna med regeringens stöd bedrivna italiseringpolitik anses icke utan fog såsom det allvarligaste hotet mot sydtyrolarnas framtid. Härtill kommer, att förvaltning och samfärdsel alltmer rekryteras av italienare, vilka i de flesta fall ej förstå och i en del fall ej heller vilja förstå tyska språket, ett förhållande, som man kan fastställa även vid ett kortvarigare besök i Sydtyrolen. Någon rätt att på lika villkor konkurrera om befattningarna i allmän tjänst föreligger icke i praktiken. När det gäller högre befattningar medverkar härtill den omständigheten, att Italien lyckats förhålla den utfästa överenskommelsen med Österrike om ömsesidigt erkännande av en del högre examina. Den här ovan antydda utvecklingen har lett till, att flertalet domare, poliser, läkare, trafiktjänstemän m. fl. i en företrädesvis tyskspråkig trakt icke förstår tyska språket.

Från italiensk sida har det tidigare ofta gjorts gällande, att det icke finnes någon sydtyrolsk fråga och att missnöjet i Sydtyrolen en-

dast härrör från en mindre, kverulantiskt inställd grupp. Utgången av de allmänna valen i november 1956, som medförde en ökning av det sydtyrolska Volksparteis röstetal, bestyrker dock att det nämnda påståendet är felaktigt och att tvärtom reaktionen mot italiseringpolitiken och dess följdverkningar är kraftig och entydig inom alla tysktalande befolkningslager i Sydtyrolen. Liksom tidigare bland italienarna i det då österrikiska Trient finnes det grupper, som hoppas på och syfta till en slutlig förening med moderlandet. Det torde stå utom varje tvivel, att Saars återgång till Tyskland vid senaste årsskiftet stärkt dessa förhoppningar. Inom de mera inflytelserika kretsarna synes man dock vara inställd på att acceptera en självstyrelse på basis av Parisfördraget inom ramen för ett Italien, som successivt alltmera inbygges i ett vidgat europeiskt samarbete, varigenom gräns- och nationalitetsfrågornas betydelse skulle reduceras. Därvid träder kravet på att Italien i praktiken fullt ut skall omsätta sina utfästelser enligt Parisfördraget i förgrunden. Ett memorandum härom med preciserade yrkanden hade våren 1954 från sydtyrolsk sida överlämnats till den italienska regeringen. Då detta icke besvarats ännu hösten 1956, ansåg sig Österrike böra inskrida i egenskap av part i Parisfördraget och tillställde den 8 oktober 1956 den italienska regeringen ett memorandum, i vilket

Österrike i huvudsak gjorde de sydtyrolska synpunkterna till sina samt föreslog tillsättandet av en blandad italiensk-österrikisk kommission med uppgift att inom en begränsad tidrymd framlägga förslag till lösning av de omstridda frågorna. Italien synes vid flera tillfällen ha ställt ett snart svar i utsikt men varje gång uppskjutit avlämnandet, vilket föranledde statssekreteraren i österrikiska utrikesdepartementet, professor Franz Gschnitzer, till ett tal i Innsbruck den 25 januari 1957 för att den vägen söka framtinga ett italienskt svar. Särskilt en passus i Gschnitzers tal, vari denne förklarade, att »vi anse oss bundna av Parisfördraget, så länge vi kunna hoppas att Italien bekänner sig till dess syfte», väckte stor uppmärksamhet i Rom, där det nu genast förklarades, att den italienska regeringens svar på Österrikes memorandum var färdigt, men att överlämnandet skulle uppskjutas, till dess att Österrike försäkrat, att det alltjämt utginge från Parisfördraget såsom grundläggande för Sydtyrolens status. Sedan så omedelbart skett, överlämnades den 9 februari 1957 det italienska svaret på

Österrikes memorandum. Notväxlingen har numera offentliggjorts. Det italienska svaret, som enligt svenskt sätt att se närmast skulle kunna betecknas som grundat på en formalistisk tolkning av Parisfördraget, är i stort sett avvisande, men dörren synes dock lämnas öppen för ytterligare förhandlingar. Då situationen i Sydtyrolen under vintern i hög grad tillspetsats, ter sig en avspänning synnerligen angelägen. Om den skall kunna åstadkommas är beroende av hur Italien handlar.

Den senaste tidens händelser i den sydtyrolska frågan ha ägnats en relativt stor uppmärksamhet i den europeiska pressen, där särskilt den italienska fördröjningspolitiken blivit föremål för kritik. Det synes vara en allmänt omfattad mening, att Italien utan ytterligare förhållning eller undanflykter bör i handling genomföra sina fördragsenliga skyldigheter, som utgjort förutsättning för Sydtyrolens införlivande med Italien efter två världskrig. Därigenom skulle en onödig friktionspunkt i det västeuropeiska samarbetet elimineras och ett rubbat förtroende för Italiens ord kunna återställas.